כיצד זה נוצרה מוסכמה ברורה, לפיה לפוסקים בני הדורות המאוחרים אין רשות לסתור את פסקיהם של בני הדורות הקודמים להם, עד שסטייה מדברי המשנה מוגדרת כ"טעות"? כמו כן, מדוע אין אמורא רשאי לחלוק על תנא, כפי שפעמים רבות אנו נוכחים בעת לימוד הגמרא שדברי אמורא מסויים נדחים כאשר הם סותרים משנה או ברייתא? היררכיה זו, מי יצרה?

כל הדברים שבתלמוד הבבלי חייבין כל בית ישראל ללכת בהם וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמים שבתלמוד ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם: הואיל וכל אותן הדברים שבתלמוד הסכימו עליהם כל ישראל, ואותן החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובן והם ששמעו הקבלה בעיקרי התורה כולה איש מפי איש עד משה:

(מתוך הקדמת הרמב"ם למשנה-תורה)

אמתי
לא פליגי אמוראי אתנאי, דהא כלל
דוכתא מקשינן לאמורא ממתניתין או
מברייא, וצריך לומר אנא דאמרי כי הא
תנא ואם לא יאמר כן קשיא ליה, וכפי
דברי רבינו הרשות נתונה להם לחלוק
על דברי התנאים. ואפשר לומר שמיום
חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות
האחרונים לא יחלוקו על הראשונים וכן
עשו גם בחתימת התלמוד שמיום
שנחתם לא ניתן רשות לשום אדם
לחלוק עליו:

(כסף-משנה הלכות ממרים ה/א)

האמת בזה שדור שאחר המשנה ראו את מיעוט הלבבות נגד בעלי המשנה וידעו לבטח שהאמת לעולם עם הראשונים, ואחרי שידעו אמתת הדבר שאי אפשר שישיגו הם האמת מה שלא השיג אחד מן התנאים, לא היו רשאים לחלוק והיו רק שונים את כל דברי התנאים שקדמום. וגם מחתימת התלמוד בטלו דברי אמורא שאמר מחמת העלמת דברי התנא, ורק רב ברחב לבבו לא נתבטלו דבריו. וכל הסכמותיהם היה בהשגחת הטורא ית' ובהופעת רוח הקדש וכבר הסמים הקב"ה על ידן כדאמר מ"מ פ"ז א' רבי ור"נ סוף משנה וכן היה בדור של התימת התלמוד. וכן אמרו שם רבינא ור"א סוף הוראה. ומש"כ מרן שקבלו כן לא טובה וחסד עשו עם הראשונים אלא האמת חייב אותם כי איך נעשה על דעתנו אם ידענו שדעתנו קצרה והאמת אין אתנו, וכה אנו עושין נגד הראשונים ז"ל.

(קובץ-שיעורים, הערות התצ"ג אות ה')

דבר פשוט ג"כ כי האמוראים לא הגיעו לגודל מדרגת התנאים חכמי המשנה והברייתא וכן הוא בכל הדורות כי האחרונים לא הגיעו למדרגת הראשונים וע"כ לא יוכל האמורא לחלוק על התנא כי אינו בר פלוגתיה, ויותר מזה מצינו גם בתנאים עצמן פ' ד' אחין דכ"ח ברש"י ד"ה ואי אב"ה והא ל"ל דטעמא דנפשיה קאמר דלאו בר פלוגתייהו דב"ש וב"ה הוא עכ"ל, וכן נמצא בגמ' גם באמוראים דפרכינן מראשוני האמוראים על האחרונים משום דלאו בני פלוגתייהו גינהו, ואף שמבואר ברמב"ם שב"ד קטן יוכל לחלוק על הגדול על כרחך צ"ל דהיינו דוקא שלא יהא המרחק במדרגתן זמ"ז יותר מדאי באופן מופלג ובודאי אין להעלות על הדעת שהקטן שבקטנים יוכל לחלוק על הגדול שבגדולים, ולפי"ז לכאורה קושית הכ"מ ל"ק שהאמורא יוכל לחלוק על התנא דהא אינו בר פלוגתיה כמו שהתנא האחרון אינו בר פלוגתיה דב"ש וב"ה כנ"ל.

ב) אבל באמת אין כלל בלי יוצא מן הכלל (עיין השמטה לקמן אות ג') דהא ידוע ומוסכם גם בדורות של אחר חתימת התלמוד שחכמי הדורות האחרונים לא הגיעו אף לקרסולי הדורות הראשונים מ"מ ידוע ג"כ יוצאים מן הכלל בזה כמו שהעידו הראשונים ז"ל על רבינו האי גאון שהיה גדול הגאונים אף שהיה אחרון להם בזמן, וכן ידוע מה שאמר הגר"ח מוולזין על רבו הגר"א שאולי היתה מדרגתו כהרמב"ן והרשב"א וא"כ היה הגר"א במדרגתו גדול יותר מהרבה דורות שקדמוהו ואם נאמר דהא דאין אמורא חולק על התנא הוא רק מה"ט לחודיה דאינו בר פלוגתיה א"כ לא ננעלה הדלת בהחלט שהרי אפשר שימצא אחד מאלף בין האמוראים אשר יסכימו עליו חכמי זמנו שהוא ראוי לחלוק על תנא, ובגמ' משמע שא"א בשום אופן לאמורא יהיה מי שיהיה לחלוק על תנא ואפילו אם אפשר שהוא ראוי להיות בר פלוגתיה היינו שאין המרחק ביניהן באופן מופלג כ"כ כמו בין רוב האמוראים לרוב התנאים וא"כ ע"כ יש עוד טעם אחר בזה שהוא דין תורה שהאמורא אינו יכול לחלוק על התנא וכן הגאונים על חכמי הגמ' אף אם היה במציאות גאון לאחר חתימת הגמ' שהכל יסכימו עליו שהוא בר פלוגתיה של חכמי הגמ' מ"מ אסור לו לחלוק עליהן, וזהו דקשיא ליה למרן הכ"מ איזה טעם יש בזה, ובודאי לא נעלם מהכ"מ כי לחלוק על מי שקדמו צריך החולק להיות בר פלוגתיה היינו שיהיו עכ"פ מסוג אחד ורוב האמוראים אינם מסוג התנאים, אבל זה הטעם לבדו אינו מספיק לנעול הדלת בהחלט בפני האמוראים, וע"ז תירץ הכ"מ שהיתה קבלה מיוחדת בשעת חתימת המשנה וכן בחתימת התלמוד שלא לחלוק עליהן. ולקוצר דעתי אינני מבין תירוץ הכ"מ אינני מבין דעת הכ"מ בזה מה ענין קבלה לכאן דאטו משום גדר אתינן עלה כמו שאר קבלה של מצוה, ואנכי הוספתי לומר שקיבוץ כל חכמי ישראל שהיה בשעת חתימת המשנה וחתימת התלמוד היה להן הדין של סנהדרי גדולה בלשכת הגזית שא"א לחלוק עליהן אף אילו היו גדולין מהן בחכמה וא"כ נמצא עוד דין מיוחד שא"א לחלוק בשום אופן על הסכמת המשנה והגמ'.

(קובץ-ענינים עמ' קצ"ו, ר' אלתן ושרמן הי"ב)

שאלתי מכ' מו"ר הגר"ח הלוי זצ"ל מבריסק, והשיב, דבאמת גם אמורא יש בכוחו לחלוק על תנא, והא דמותבינן תיובתא מתנאי לאמוראי, הוא משום דאמורא אינו חולק על תנא, ואילו ידע דברי התנא לא היה חולק עליו, אבל במקום שחולק להדיא, אפשר להיות הלכה כמותו עכ"ד, ונראה מוכח כן ממה שנמצא בגמ' בכמה מקומות שאמרו האמוראים על משנה זו אינה משנה,,

וחידוש גדול נמצא בחידושי הרמב"ן — ב"ב קל"א — דהא דמותבינן תיובתא מתנא לאמורא הוא רק אם דברי התנא נשנו במשנה או בברייתא, אבל אם הן בלשון מימרא אפשר לחלוק על דברי התנא, וכן כתב שם בשיטה בשם רבינו יונה „ואף על פי שאין דרך האמוראין לחלוק על התנאים, הני מילי בדבר שסיימו אותו במשנה או בברייתא" וכן נראה מלשון הגמ' גיטין דף מ"ב, מימרא הוא ומימרא לרבא לא ס"ל, ופירש רש"י מימרא בעלמא היא ואינה לא משנה ולא ברייתא, ונראה טעם החילוק הזה, משום דמשניות וברייתות נסדרו בהסכם כל חכמי הדור, [וזהו טעם מ"ש בתוס' דדין מחלוקת ואח"כ סתם אינו תלוי בסידור המשנה שסידר רבי אלא לפי הסדר ששנה לתלמידיו, היינו דכח סתם משנה אינו מפני הכרעתו של רבי דמאי אולמא דרבי משאר תנאי אלא מפני הסכמת כל חכמי הדור שלמד עמהן] אבל מימרא נאמרה על דעת עצמו של התנא שאמרה, ולפי"ז נמצא דהחילוק אינו בין תנאי לאמוראי אלא בין משנה וברייתא למימרא

(קובץ שיעורים הבאו בתרא אות תל"ג)

(מעדיין לב.)